

Ko se bijejo Črnogorci okoli Nikšiča s Sulejmanom l. 1876., prekoračijo v tihi noči trije Dalmatinci težko oboroženi, avstrijsko mejo; vodi jih star Krivošijanec. Pri Nikšiči se pridružijo četi Petra Pavloviča in pričnejo takoj krvavo delo. Cetinovič je med njimi, ne riše pa s svinčnikom, ampak s krvjo, s turško krvjo; kogar vzame na muho, ne izgreši ga nikdar. Potiskajo Sulejmana skozi Črnogoro, grozovito delo, ni spati, ni jesti ne utegnejo, ker ne le zmagati hočejo hrabri sokoli, zmaga je itak gotova, uničiti hočejo sovražnika. A krogle leté tudi nazaj iz turških pušek, kakor je menil Gerster. Cetinovič se ni vrnil iz Črne gore, v dolini Cete so ga zagrebli z drugimi junaki. Družnik njegov prinese po končani vojski materi njegovi listnico, v kateri je jadra starka našla med drugim fotografijo, oblito s krvjo; vendar je spoznati podobo ženske premilega obličja in pogleda — podobo Aleksandre.

Pisma iz Zagreba.

Piše Josip Starè.

XVII.

Kadar grmi in treska in se gosta ploha usiplje iz črnih oblakov, takrat ni mogoče po tratah trgati cvetč in vezati šopkov. Človek beži pod streho in čaka v zavetji, da se zopet zvedri. Teda pa se časih pripeti, da človek v samem zavetji vidi kako lepo cvetko, ki je sicer ne bi bil zapazil v tihem njenem skrivališči. Tudi po hrvaškem obzorji so se letos podili burni viharji, pa niso dali, da bi se kulturno, zlasti literarno polje razcveto tako, kakor bi si želelo vsako rodoljubno srce. In glej, čitatelj dragi, ravno ob največji nevihti se nam je pokazala krasna cvetlica, ki v varnem zavetji svojem že pol stoletja krepko rase in vsako leto znova cvetè.

Bilo je dné 14. junija l. 1887. Kakor vsak drug delavnik so zidarji in klesarji popravljali starodavno stolno cerkev v Zagrebu; na trgu pred cerkvijo so prodajalci razložili raznega živeža, in z visoke hiše duhovnega semenišča so vihrale narodne zastave ter oznanovale, da se v tem poslopi praznuje nenavaden praznik. Ilirsko navdušenje je razvnelo takoj v prvem začetku tudi mlade bogoslovce in že leta 1837. so v zagrebškem semenišči ustanovili prvo književno društvo, ki danes slavi petdesetletnico svojo. Delovanje tega skromnega društva nikakor ni bilo omejeno na semeniško zidovje, ampak globoko je se-

zalo v národ hrvaški, kateremu je leto za letom pošiljalo rodoljubnih duhovnikov, a dajalo mu je tudi mnogo kratkočasnega in spodbudljivega berila. Društvo, ki petdeset let deluje na korist národa svojega, gotovo zaslu¿uje, da tudi Slovenci o njem kaj več zvedó.

Hrvaški bogoslovec Štefan Mlinarić se je učil leta 1836. na pešćanskem vseučilišči, pa se je ondu sprijaznil s Kollarjem, Šafařikom in drugimi slovaškimi domorodci, s katerimi je prepotoval več slovaških krajev. Videl je, kako Slovaki budé národno zavest in kako se zlasti mladina zbira v družbe in družbice, da bi tem več mogla storiti za zanemarjeni národ svoj. Poln mladostnega navdušenja je pisal Mlinarić prijatelju svojemu Jakopu Petku in ga vprašal, če se ne bi tudi v Zagrebu dalo osnovati kako podobno društvo. Plemenite besede so pale na dobra tla in Petek je takoj pregovoril več svojih tovarišev v zagrebškem semenišči, da so med seboj ustanovili »Kolo mladih rodoljubov«. Semeniško poglavarstvo je brez obotavljanja potrdilo društvo, a prvi predsednik mu je bil Jakop Petek, ki je v nastopnem govoru svojem med drugim rekel te le besede: »Kaj nam koristi kratko življenje naše, če s telesom našim tudi duh naš položé v temni grob. Čas razjeda železo, lomi žezla in tudi nepremagljivemu vitezu usáhne junaška roka; na veke pa bode živeló, kar zasadimo z duhom svojim.« Vzvišeno duševno delovanje je torej imela biti naloga novemu društvu. Mladi tovariši so z nepopisnim navdušenjem pritrdili predsedniku svojemu, in ko so potihnili zadnji glasovi priljubljene ilirske pesmi, nabrali so med seboj šestdeset goldinarjev ter ž njimi položili osnovni kamen društveni knjižnici, ki se je hitro množila z darili duhovnih in posvetnih rodoljubov. Tako je slavni Ivan Kollar, takrat protestantovski pastor v Pešti, poslal zagrebškim bogoslovcem vsa svoja dela; Srb Pavlović jim je podaril vse knjige, kar jih je dotlej izdala »Matica Srbska« in celó iz Belega Grada so dobili knjig od ministrov in drugih veljavnih mož. Zdaj so mladi rodoljubi od ranega jutra do pozne noči porabljali vsako prosto uro, da so se vadili v lepem hrvaškem jeziku. Pridno so se učili slovnicí, prelágali na hrvaški jezik odlomke iz raznih spisov svetih oćakov, a z deklamacijami so se vadili v živi besedi. Učili pa so se tudi vseh drugih slovenskih jezikov ter pazno zasledovali »ilirski« napredek zunaj semeniških zidov. Većkrat so napravljali »besede«, in ko se je nekega dné med goste napovedal sam Gaj, bilo je veselje neizmerno. Štirje bogoslovci so ga čakali pri semeniških vratih in komaj je stopil čez prag, povzdignili so ga in ga po dolgem hodníku na rokah nesli v dvorano. Ta mali dogodek nam jasno prića, kaj je takrat pomenjal Gaj in kakšno ča-

robno moč je ime njegovo imelo v dóbi ilirski. Predaleč bi zašli, ko bi hoteli dalje opisovati zgodbe tega društva rodoljubnih zagrebških bogoslovcev. Omeniti nam je še, da se je društvo kot ustanovnik vpisalo v vse kulturne in literarne družbe hrvaške ter tudi v »Matico Česko« in »Družbo sv. Mohorja«; da je v čitalnici svoji imelo vedno vse hrvaške, mnogo srbskih, slovenskih, čeških, ruskih, nemških, francoskih in italijanskih časopisov in da so udje med seboj spisovali list »Zvezda«. S časom je se prekrstilo »Kolo mladih rodoljubov« v »Sbor duhovne mladeži«, kakor se še dandanes zove, in pevci so se ločili v posebno družbico »Vienac«. Ne treba nam poudarjati, kako so se zagrebški škofje zanimali za to društvo prihodnjih dušnih pastirjev svojih ter je podpirali z besedo in dejanjem.

Kar smo doslé povedali, to je lepo in hvale vredno, ali premalo bi bilo za tisto veljavo, ki si jo je društvo zagrebških bogoslovcev zadnjih petdeset let pridobilo v kulturni zgodovini hrvaškega národa. »Sbor duhovne mladeži« je od prvega začetka svojega bilo tudi književno društvo in to je pravi njegov pomen. Najprej so mladi rodoljubi spisovali in prelágali za vajo, toda kmalu so boljše zdelke svoje dajali tiskati in prav oni so bili prvi, ki so na Hrvaškem izprevideli, da tudi preprostemu ljudstvu treba kratkočasnega in poučnega berila, in jeli so prelágati primerne knjige iz drugih jezikov. Leta 1842. izdali so Franklinovo »Zakladno škrinjico«, a kmalu potem so sklenili po malem vse spise Krištofa Schmida in drugih podobnih pisateljev prirediti za hrvaško mladino. Prva je prišla na vrsto »Genoveva«, potem »Košarica«, »Milutin«, »Janješče«, »Dobri Radojica i zločesti Ivica«, »Pustnjak«, »Kriesnica«, »Evstakij«, »Badnjak i pisanica«, »Blizanci i trešnje«, »Otac Marko«, »Crkvica na briegu«, »Drveni križ«, »Pustinjačka špilja«, »Tudjinka«, »Jágodice«, »Ljubice«, »Niz bisera« in druge primerne pripovedke. Pohrvatili so »Fabiolo«, katero je popravil in o svojem trošku izdal blagi župnik Zorić. Mladini sta se posebno prikupili knjižici »Osveta je moja« in »Cvietnjak«. Marljivi duhovni mladeniči pa so tudi skrbeli za hrvaške molitvenike in druge pobožne knjige. Izdali so Gruberjevo »Katekezo«, »Goffine«, »Žiće pape Pija IX.«, molitvene bukvice »Okrepa duševna«, »Kažiput«, »Sv. križni put« in Jaisov »Molitvenik«, ki je učakal že sedemnajsto izdanje ter se je doslej v 80.000 izvodih razpečal med národ. Zagrebški bogoslovci so bili prvi, ki so preskrbeli svete podobice s hrvaškimi napisi. Kako imenitno je tiho delovanje tega društva, kaže nam to, da se v najnovjšem času knjige tiskajo v 10.000 do 20.000 izvodih in da nekaterim treba vsak čas prirejati novo izdanje. In na vsem tem se mora hrvaški

národ zahvaljevati siromaškim mladeničem, ki nimajo ní zlata, ní srebra, imajo pa plemenito srce, čisto rodoljubje in dobro voljo.

Lep je torej bil dan 14. junija t. l., ko so zagrebški bogoslovci slovesno praznovali redko petdesetletnico, katere so se v duhu udeležili vsi hrvaški duhovniki, predniki njihovi, pa tudi drugi iskreni domorodci. Ob devetih je bila v prelepi semeniški kapeli vélika maša, ki jo je pel nekdanji predsednik »Sboru«, sedanji kanonik, prečastni g. Julij Vrevc. Po maši je bila svečana seja, pri kateri je med drugim društveni knjižničar čital zgodovino društva, blagajnik pa poročal o društvenem imetji. V ravno minulem letu 1886—87. je društvo po dobrovoljnih darovih in od razprodanih knjig imelo dohodkov 2688 gld., za tiskanje knjig je potrosilo 745 gld., za vezanje knjig 527 gld., a za druge društvene potrebščine 203 gld. Ostalo mu je 1212 gld., ki z lanskim ostankom od 851 gld. dajo gotovine okoli 2063 gld. Vrhu tega ima društvo pri knjigarjih nad 1000 gld. aktivnega dolgá ter nerazprodanih knjig, vrednih nad 3800 gld. Ker društvo le z dobičkom razprodanih knjig zalaga nove, dokazalo je zopet resnico hrvaškega pregovora, »zrno do zrna pogača, kamen do kamena palača«. Po dovršeni seji je ob 11^{1/2}. uri dopóludne bil svečani »matine«, ki bi vsakemu glašbenemu društvu bil na čast, zvečer pa so bogoslovci predstavljali Wisemanovo gledališko igro »Sakriveni dragulj«. Lepe zabave se je udeležilo mnogo odlične gospóde duhovnega in posvetnega stanú. Če omenimo še, da je društvo ta dan dobilo premnogo navdušenih telegramov iz Češke, Moravske, Dalmacije, iz Gorice in Rima, dopolnili smo kratko svoje poročilo, kateremu dodajemo samó željo, da bi »Sbor duhovne mladeži« v prihodnje rodil še lepših književnih plodov ter da bi srečno učakal in s še večjim pónosom slavil svojo stoletnico.

Skromne te črtice o razvoji književnega društva zagrebških bogoslovcev nas učé, kako vsak po svoji moči koristi národu svojemu. Mladi rodoljubi niso precenjali svojih močij, pa se niso lotévali velikih osnov, katerim so kos samó odrasli in izkušeni možje, ampak po svetu starejših svojih vodnikov so presajali lepe tuje cvetke na domače polje ter so tako zasadili gredíce, katerih zvedeni vrtníki niso utegnili obdelovati. S tem pa so se prihodnji duhovni pastirji vadili v máterinskem jeziku svojem, da so pozneje s tem boljším vspehom delovali v vinógradu Gospodovem, ali marsikateri njih je danes slaven pisatelj in rodoljub. Pa še nekaj. Hrvatom radi očitamo, da se pri národnem svojem trujenji premalo ozirajo na potrebe preprostega ljudstva, da tako rekoč hiši svoji snujejo sijajno streho, predno so ji sezidali dobro podstavo. Ne dá se tajiti, da je v tem mnogo resnice

in že večkrat so se pokazali žalostni nasledki tega nenaravnega razvoja; ali da Hrvatje prav nič ne bi bili storili za napredek preprostega ljudstva, to pa le ni res. Prav »Sbor duhovne mladeži« je preložil osnovni kamen ljudski književnosti ter bil prednik »Društvu sv. Jeronima«, a kar so sicer posamezni možje storili za ljudsko omiko, svet le zato ni zvedel, ker ga je zaslepila bliščoba velikih národnih početij.

Kar se tiče ljudske književnosti Hrvatje samí Slovencem priznavajo prvenstvo in poročevalec jeronimskega društva postavlja vsako leto rojakom svojim družbo sv. Mohorja za vzgled, ki ga treba posnemati. Gotovo čudno naključje pa je, da je ravno tisti hrvaški pesnik in pisatelj, ki je po srci svojem Slovencem najbližji, najbolje umel, kako treba pisati za preprosto ljudstvo. Ta mož ni nihče drug, nego Ivan Trnski, o katerem smo govorili v zadnjem pismu. Najlepši biser njegovih pripovedek je »Učitelj Dobrašin«, ki ga je leta 1871. izdalo »Društvo sv. Jeronima«. Prvi hrvaški učenjaki in drugi veljavni možje se ujemajo v tem, da bi Trnski bil slaven dovolj, ko ne bi bil ničesar družega napisal, nego »Dobrašina«, katerega je zadnjič neki zagrebški dnevnik primerjal Amicisovemu »Srcu«, v tem ko je drugi list rekel, da je Trnski v tej svoji pripovedki opisal rajncega škofa Dobrilo. Mi pa sodimo, da Trnski za svojega Dobrašina ni trebal daleč iskati vzora, kajti ga nikjer ni mogel najti lepšega, nego v srci svojem. Le Trnski sam je za národ svoj tako plemenito mislil, čutil in delal, kakor »Učitelj Dobrašin«. V »Dobrašinu« je Trnski rojakom svojim postavil idejal ljudskega učitelja in pokazal, kako naj poklic svoj izpolnuje vsak, komur je v národu poverjena kaka služba ali čast. Kakeršen je »Dobrašin« bil učitelj, takšen je Dobrila bil duhovnik, Trnski pa upravni uradnik. Trnski je nekoliko po svoji izkušnji, nekoliko po svojem svaku dru. Lavriči zvedel, kaj so plemeniti slovenski duhovniki storili za zanemarjeni národ svoj, pa je v imenovani pripovedki o župniku Dobrili rekel, da je »bogoslovec v šolskih počitnicah potoval po Slovenskem in videl, kaj slovenski duhovniki delajo.« Sodil je torej, da so se slovenski duhovniki in učitelji najbolj približali njegovemu idejalu in — ni se motil. Učitelj »Dobrašin« je didaktiška pripovedka, da si je ne moremo misliti lepše. Hrvaški in slovenski pisatelji bi se iz nje morali učiti, kako treba za preprosto ljudstvo pisati in kako se v mično pripovedko za kratek čas dajo vplesti raznovrstni nauki. Kdor se je le količkaj pečal z národnim pesništvom in drugim duševnim blagom národa hrvaškega in srbskega, vé, da ga ni národa, ki bi toliko národne filozofije čuval v brezštevilnih pregovorih svojih, kakor naši najbližnji bratje. Korenit preprost Hrvat ti vsako svojo

misel potrdi s primernim pregovorom, naj ti pripoveduje o kakeršni koli stvári. Trnski je tudi v tem posnemal ljudski govor in je »Učitelja Dobrašina« tako »zasólil« z ljudskimi izreki, da časih kar v pregovorih pripoveduje. Taka knjiga se Hrvatú mora prikupiti. Sicer pa bi Trnskega v »Dobrašinu« po plemeniti vsebini in tendenciji primerjali spisom neumršega svojega vladike Slomška. Vidimo torej, da imajo Hrvati dovršen vzor ljudske knjige, in ker imajo v »Sboru duhovne mladeži« in v »Društvu sv. Jeronima« dva književna zavoda, ki sta namenjena preprostemu ljudstvu, smemo se nadejati, da se tudi pri njih ljudska literatura tako razcvetè, kakor treba, in da bo kmalu tudi hrvaški kmet tako omikan in zaveden, kakor je slovenski brat njegov.

Pri tej priliki opozarjamo slovenske čitatelje še na drugo knjigo »Društva sv. Jeronima«. Profesor Vjekoslav Klaić, ki se ravno tako odlikuje z lepo in ugodno pisavo svojo, kakor s korenitim poznavanjem hrvaške zgodovine, opisal je za »Jeronimsko društvo« v treh knjižicah »dežele v katerih stanujejo Hrvatje«; zdaj pa je začel pripovedovati zgodbe istih dežel. Prvi zvezek imenitne knjige je »Društvo sv. Jeronima« lansko leto podelilo udom svojim, letos pa jim je namenilo drugi zvezek. Ker je knjiga namenjena preprostemu ljudstvu, razredil je profesor Klaić gradivo tako, da je vsak oddelek celina záse, a kjer je le mogel, navezal je dotične zgodbe na kako znano pravljico. Tako n. pr. stojí v Kneginci pri Varaždinu med razvalinami starega grada še dobro ohranjen stolp, v katerem je nekđaj ogrsko-hrvaški kralj Mirko zaprl upornega Andreja, brata svojega. Národ okoli Varaždina si še dandanes o tem dogodku mnogo pripoveduje in Klaić je dotični oddelek zgodovine svoje prav spretno dejal pod naslov »Kula u Knegincu«. Drugi oddelek ima napis »Kralj Pasoglav«, a takoj pod njim nam pisatelj najprej pripoveduje národne pravljice o »pasoglavcih« in njihovem kralju, razlaga kako se je v teh pravljicah ohranil spomin na divjake Mongole, potem pa nam resnično opisuje grozno tedanjo dóbo. Vsakdo mora gospodu Klaiću pritrđiti, da je pravo pogodil, in da je le tako mogoče v preprostem národu vzbujati zanimanje za domače zgodbe. Prvi zvezek šteje na 200 straneh 18 oddelkov in seza do konca mongolskega vpada. Politične in kulturne zgodbe je pisatelj ločil in tako preprostim čitateljem le še bolj olajšal razumevanje; sploh pa pripoveduje jasno in obširno. Nepotrebno se nam zdi, da bi še posebno poudarjali znanstveno vrednost tega najnovejšega dela profesorja Klaića, pač pa končaje te vrstice lépo knjižico na vso moč priporočamo slovenskim rojakom svojim, zlasti ónim, ki se zanimajo za zgodbe najbližnjih nam bratov slovanskih.

